

Mukayese, kıyas edilen iki şeyin birbirine tekabül etmeyen yönlerini görmeyi engelleyebilir. Muhtemelen bu sebeple müellif, nass ve hüküm, nass ve fıkıh metni, şeriat ve fıkıh, metodoloji ve epistemoloji, fıkıh usulü ve epistemoloji, fikhî istidlal ile formel mantık kavramlarını birbirinden tefrik etmemiş, böylece yorum olarak nitelediği faaliyetlerin esas aldıkları metinlere ve istidlal nevilerine göre, muhteva, şekil ve değer değiştirdiklerini gereği gibi tespit edememiştir.

Müellifin fıkıh terimlerini ve fikhî metinleri tercüme ederken gerek orijinal ibarelerine yer vermemesi gerekse fıkıh hakkında kendisinden önce kaleme alınmış Batılı literatürün ilgili tercüme denemelerinden umumiyetle faydalanmaması, eserini okunması zor bir metin haline getirmektedir. Özellikle fıkıh ve fıkıh tarihi hakkında malumatı olan bir kişi için müellifin ifadelerinin medlullerini tespit etmesi ve kendi zihnindeki fıkıh haritasına yerleştirmesi yorucu bir gayreti gerektirmektedir. Şeriat kelimesinin "definition of practice" olarak tercüme edilmesi de bu tavrın tipik bir misali olarak kaydedilebilir. Eserde bu ibarenin yalnız şeriat için değil, bazen fıkıh, fikhî hüküm vaz'ı vb. için de kullanıldığı görülmektedir.

Eserin sonunda geniş bir bibliyografya yer almaktadır. Eser içinde zikredilmediği halde, bu bölüme kaydedilen bazı eserlerin, müellifin çalışması ile nasıl bir ilişkisinin bulunduğu cevaplandırılmamış bir soru olarak durmaktadır. Öte yandan Arapça kelimelerin yazılışında da birtakım hatalar göze çarpmaktadır. Bunların bir kısmı basık hatalarına hamledilse bile, geriye kalanların müellifin yanlış okumasından kaynaklandığı barizdir. "Hajar"ın "hicr" (s. 189), "nusiba"nın "nasab" (s. 294), "al-durr"ün "dâr" (s. 294) olarak yazılması bu kabil hatalara verilebilecek misaller arasındadır.

Eyyüp Said Kaya

Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu, I-V

Elmalılı M. Hamdi Yazır

(nşr. Sıtkı Güllü), Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1997.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1942) Mısırlı Prens Abbas Halim Paşa'nın (ö. 1934) teşvikleriyle bir hukuk kâmusu yazmaya başladığı, ancak çeşitli engeller ve diğer çalışmaları sebebiyle tamamlayamadığı için yarım kalan bu eserin merhumun metrûkâtı içerisinde bulunduğu bilinmekteydi (Nazif Öztürk, "Elmalılı M. Yazır'ın Metrûkâtı Hakkında Ön rapor", *Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Sempozyumu*, Ankara 1993, s. 337).

Eser Neşriyat ve Dağıtım tarafından yayımlanan *Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kâmûsu* adlı eserin önsöz veya başka herhangi bir yerinde konuyla

ilgili bir açıklama yapılmadığı için yayımlanan bu kitabın, söz konusu yarım kalan “İslâm Hukuku Kâmusu”nun bizzat kendisi mi yoksa onun sadece sözlük kısmı mı olduğuna dair bir bilgiye sahip değiliz. Öte yandan, kitabın arkasında fotokopisi verilen, müellifin orijinal sayfalarına bakılarak, yaklaşık aynı dönemlerde yazılan Ömer Nasuhî Bilmen’in (ö. 1971) *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (I-VI, İstanbul 1949-1952) ile karşılaştırıldığı zaman, Elmalılı merhumun bu eserinin, konuları geniş bir şekilde incelemeye değil, sadece fikhî kavramları tanımlamaya yönelik, küçük bir fıkıh lügatçesinden ibaret olduğu görülmektedir.

Alfabetik İslâm Hukuku ve Fıkıh Istilâhları Kâmûsu, dört bini aşkın kavramın ele alındığı beş ciltten meydana gelmektedir. Ancak eserde bazı kelimeler, müellifin yazdığı Osmanlıca’dan, Latin harflerine aktarılıp alfabetik sıraya konulurken yanlış harflerin altına girmiş ve böylece müellifin asıl sıralaması bozulmuştur. Her cildin başında veya sonunda, Elmalılı’nın mı yoksa eseri neşre hazırlayanın mı yararlandığı belli olmayan (muhtemelen ikincisinin) on sekiz eserin ismi herhangi bir araştırma tekniğine uyulmadan, bibliyografya olarak sıralanmıştır. Halbuki esere dikkatli bir şekilde bakıldığı zaman, kitapta yararlanılan kaynakların sayısının belirtilen on sekiz eserden çok fazla olduğu görülür. Ayrıca her cildin sonunda Elmalılı’nın kendi el yazısı ve kâmusundan bazı sayfaların fotokopileri ile söz konusu ciltte bulunan kelime ve kavramların listesi (beşinci cilt eksik) indeks olarak verilmiştir.

Eserde “abdest, âriyet, bey’, cihad, cinayet, cin, ferâiz, gasb, hac, hibe, şehâdet, şirket, talâk, vakıf, zekat” gibi çeşitli kavramlar, her biri birer risale olacak boyutta geniş bir şekilde açıklanmıştır. Açıklamalar yapılırken, özellikle ahlâkî ilgilendiren bazı kavramlarda Türk edebiyatından çeşitli beyitler tanık olarak kullanılmıştır.

Eserin elimizdeki baskısı bu teknik bilgileri içermekle beraber, kitapta verilen bilgilerle müellifin el yazısıyla yazdığı orijinal nüsha karşılaştırıldığında, arada büyük farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Zira, orijinal metinde kelime veya kavramların tanımı ile ilgili bilgiler çok kısa ve azamî yarım sayfa iken, elimizde bulunan eserde sayfalarca açıklamalar yer almaktadır. Müellifin asıl nüshasından bazı örnekleri okuyucunun dikkatine sunarak, kitabın aslı ile neşredilen hali arasındaki bu farklılığı göstermek istiyoruz:

Cin (I, 486, müellif nüshasının fotokopisinde): “Ecsâm-ı âkile-i hafıyye; bir kavle göre, ervâh-ı mücerrededen bir nev’i; diğer bir kavle göre, ebdânından ayrılmış nüfûs-i beşeriyye; havâstan müteessir rûhânîler ki insan mukâbilidir.”

Neşredilen nüshada (I, 269-294) bu tanımlar verildikten sonra, cin nedir, İslâm alimleri ne diyorlar, Eş’arîler ne diyor? Zevbaa ve şeysaban, gayba iman, cinlerin mevcudiyetlerini bildiren naslar, cinlerin yaratıldıkları madde, cin ile şeytan arasındaki fark, cinlerin şekil ve suretleri, cinler arası cinsel ilişki ve cin çarpması gibi konular tam yirmi beş sayfa ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır.

Cinayet-i acmâ (I, 486, müellif nüshasının fotokopisinde): “İnsanlardan maada, dilsiz hayvanâtın kendiliklerinden olan cinayetleri ki, hederdir.”

Neşredilen nüshada (I, 265-269) yukarıdaki tanım verildikten sonra, bekçi köpeğinin ısırması halî, ekinleri basan hayvanların zararları, mahallenin köpekleri, hayvanlara karşı yapılan tecavüzler ve hayvanların gözünü çıkarmak... gibi konular dört sayfa halinde işlenmiştir.

Tedâvî (I, 482, müellif nüshasının fotokopisinde): “Deva istimal etmek.”

Neşredilen nüshada ise (V, 281-284) bu üç kelimelik tanımdan başka, tedavi çeşitleri ve okuma ile tedavi konuları üç sayfa halinde verilmiştir.

Hâit (II, 559, müellif nüshasının fotokopisinde): “Duvar. Bostan manasına da gelir. Bu manaca cem’i havâit. Havâit-i seb’a; Peygamber Efendimizin Medine’de ilk vakfettiği rivayet olunan yedi bostan.”

Neşredilen nüshada (II, 167-182) söz konusu tanım verildikten sonra, ortak duvarda tasarruf, vesayet altındaki küçük çocukların malları, ortak vakıf yapıların onanımı, tasarruflarda zarar mefhumu, bir yerin alttan ve üstten mülkiyet hakkı, aşırı zararın ölçüsü ve örnekleri, selamlıklar ve müşterek hâit gibi ilgili-ilgisiz konular on beş sayfa halinde anlatılmıştır.

Hısbe (II, 561, müellif nüshasının fotokopisinde): “Lügatte hesaba almak, hesap yapmak anlamında olup şer’an ‘Bir işte, yalnız hakkullah hesaba alınıp başka garaz ve sâik düşünülmemek’. Hisbeten-lillah yapmak ki, hasbî de denilir. Diğer bir tarif ise: Terki zahir oldukça, yani yapılmadığı görüldüğünde marufu emretmek, fiili zâhir oldukça münkerden nehiy etmektir. Hâsılı, emir bi’l-marûf ve nehiy ani’l-münker etmek, ahkâm-i kaza ile ahkâm-ı mezâlim arasında vâsıttır.”

Neşredilen nüshada (II, 253-263) söz konusu tanımdan sonra, emri bi’l-marûf ve nehiy ani’l-münkerin önemi, konuyla ilgili çeşitli ayet ve hadislerin mealleri, sözleri işlerine uymayanların durumları, kötülöklere engel olmanın dereceleri, hisbe memurunun vazifeleri gibi konular on sayfa halinde çeşitli kitaplardan derlenmiştir.

Zekât (III, 486, müellif nüshasının fotokopisinde): “Lügatta nema ve tahâret manalarıdır (*Tilbe*). Şer’an: Şârî’in tayin ettiği cüz’i malı, menfaat-i mâlikten her vech’le âzâde olarak Hâşimî olmayan fakir müslime rızâen-lillah temlik etmek (*Dürrer*). Lâkin, *Bahr-i Râik*’in tasrihine göre, bu tarif zekâtın değil, itâ-i zekâtın tarifidir ve şer’an zekât bu suretle te’diye olunan mal demektir. Zira Cenabı Allah, ‘Ve âtüzze-kâh’ buyurmuştur.”

Neşredilen nüshada (V, 454-481) söz konusu tanımdan sonra, zekat hakkındaki âyet ve hadislerin mealleri, zekâtın farziyetinin hikmetleri, zekâtın sebebi, farz olmasının ve sıhhatinin şartları, zekâta tabi olan malların cinsleri, zekâtı ödeme yolları ve zekâtın sarf yerleri gibi konular yirmi yedi sayfa halinde anlatılmıştır.

Öncelikle, müellifin asıl nüshasında bulunan bilgiler ve tanımlar neşredilirken bazı kelimeler doğrudan doğruya sadeleştirilmiş ve sadeleştirildiğine dair de bir işaret konulmamış; bazı kelimelerin kullanılan Türkçe karşılıkları ise parantez içinde verilmiştir. Bu durumda bir kavramın tanımında kullanılan kelimelerin hangilerinin

müellifin orijinal kelimeleri, hangilerinin hazırlayanın kelimeleri olduğu belli değildir. Halbuki eser ya tamamıyla aslına sadık kalınarak neşredilebilir ve bu takdirde anlaşıl-mayan kelimeler dipnotta veya kitabın arkasına konulacak bir lügatçede verilebilir ya da kitap tümüyle sadeleştirilebilirdi. Bu sebeple eserin tanımlar kısmında kullanılan ifadelerin ilmî bir referans olarak kullanılmasında dikkatli olunmalıdır.

Öte yandan, tanımlardan sonra yapılan ilavelerin güvenilirliği, yeterliliği ve kalitesi hakkındaki değerlendirmeler bir yana, bu ilavelerin kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. Bu ilaveler bizzat müellifin kendi nüshasında bulunmadığına göre, eseri neşre hazırlayan veya neşredenler tarafından yapılmış olmalıdır. Bu durumda, söz konusu ilaveler adı geçen kavramın dipnotunda belirtmeli veya farklı bir punto ya da fontla yazılmalı idi. Ayrıca bu ilavelerin yazarının kim olduğu ve hangi referanslardan yararlandığı ilmî usullere uygun bir biçimde belirtilmeliydi. Halbuki şu an elimizde bulunan kitapta böyle bir ayırım yapılmamıştır. Okuyucu kitabı eline aldığı zaman, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'a nispet edilen beş büyük cilt ve yaklaşık 2500 sayfalık muazzam bir kitapla karşı karşıya bulunduğunu zannetmektedir. Çünkü aksine bir bilgi kitabın ne önsözünde ne takdiminde ve ne de herhangi bir yerinde belirtilmemiştir. Halbuki eser, asıl nüshasıyla karşılaştırıldığı zaman, ancak bir cilt kadar tutar ve yaklaşık dört ciltlik kısım neşredenler tarafından derlenmiş ve Elmalılı merhumun adına nispet edilmiştir.

Netice olarak bu eser, mevcut haliyle ilmî çalışmalarda referans olarak kullanılamayacak niteliktedir. Çünkü eserin neresinin müellife, neresinin hazırlayana ait olduğu belli değildir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın söz konusu kâmusunu hazırlayan ve neşreden kişiler, ilmî bir hizmette bulunmak istiyorlar ise, söz konusu eseri aslına sadık kalarak yeniden neşretmelidirler.

Ferhat Koca

İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arkapları: Mihne Olayı ve Hâşeviyye Olgusu

Mehmet Emin Özafşar, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999, 175 sayfa.

Halku'l-Kur'an inancını baskı yoluyla benimsetme teşebbüsü olarak tarihe geçen Mihne politikası, İslâm düşünce tarihiyle meşgul olan pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. M. Emin Özafşar da bu çalışmasında sözkonusu süreci hadis ilmiyle ilgili ve hadis tarihi açısından değerlendirmektedir.

Eser, "Önsöz", "Giriş" ve iki bölümden oluşmaktadır. Önsöz'de Mihne hadisesi ile Hâşeviyye olgusu arasındaki ilişkiye işaret eden müellif, bu iki fenomenin hadis tarihindeki etkisine dikkat çekmek ve Mihne olayıyla hadis ve hadisçiliğin sosyal tarihine, Hâşeviyye olgusuyla da onun ideolojik tarihine vurgu yapmayı amaçladığını ifade etmektedir.